

The Place of Ethical Teachings of Molana In Elementary School Persian Textbooks

Majid Kahrazahi¹, Jamileh Alamolhoda², Mahnaz Tabarai³

¹ PhD Student in Higher Education Management, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (**Corresponding Author**).
mkahrazahi1378@gmail.com

² Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. g-alamolhoda@sbu.ac.ir

³ PhD in Philosophy and Islamic Theology, Tehran University of Art, Iran. mahnaz.tabarai@gmail.com

Abstract

Introduction: To become familiar with moral teachings, it is essential to pay attention to the works of great Persian writers. One of these greats of Persian literature is Jalaluddin Muhammad Balkhi, nicknamed Maulana the mystic and a famous and renowned poet of the seventh century AH who enjoys a global status and prestige. The use of Maulana's moral teachings in his works, which are inspired by religious sources, plays an important role in developing human characteristics and promoting the dignity of individuals and can contribute to the perfection of society. In the Masnavi, Maulana teaches moral concepts using the Quran and Hadith as well as parables, and his comprehensive and humane educational views are consistent with modern educational methods. Studying Maulana's works, which contain moral themes in the form of stories and poems, can change people's attitudes and behaviors and have positive effects on their lives. These works are full of life lessons and their study is essential for everyone and should start in schools. Moral teachings in Iran are usually found in the form of stories, works of art, literature, and historical biographies. One of the most important ways to convey moral values and teachings to students is through the use of explicit and implicit content, such as textbooks. Uncluding Maulana's moral teachings in elementary Persian textbooks in simple language and in the form of stories, poems, and parables can help strengthen social ethics and develop children's emotional personality. In fact, moral teachings are good human values and behaviors that, in simple language and in the form of stories and parables, help to form a healthy social and moral personality and behavior. The present study examined the place of Maulana's moral teachings in elementary Persian textbooks. In this study, the most important expected moral teachings were extracted from both the national curriculum and research backgrounds.

Cite this article: Kahrazahi, M. & Alamolhoda, J. & Tabarai, M. (2025). The Place of Ethical Teachings of Molana In Elementary School Persian Textbooks. *Interdisciplinary Studies in Ethics*, 1(1), p. 243-260.
<https://doi.org/10.48308/jiethics.2025.241142.1020>

Received: 2024/11/02 ; **Received in revised form:** 2024/12/06 ; **Accepted:** 2025/01/01 ; **Published online:** 2025/04/09
Article type: Research Article
jiethics.sbu.ac.ir

Method: The research method is qualitative in nature and is a type of content analysis. The application of the content analysis method is to examine the explicit content of the messages in a text and describe its features. Content analysis is a suitable method for answering questions about the content of a message. The population under study included Persian books from the first to the sixth grade of elementary school. The content of all these books was examined. The unit of analysis was all paragraphs and sections of the book, which were studied with the aim of examining texts and parts of Rumi's personality and his works. The data collection tool was also the use of a summary checklist and a descriptive qualitative content analysis method was used to analyze these cases.

Findings: The findings and analyses indicated that the position of Maulana's moral teachings in Persian textbooks is not at a desirable level. In a general comparison, the sixth grade Persian textbook paid more attention to Maulana's moral teachings than other grades. While the fourth and fifth grade Persian textbooks paid attention only once, the first grade Persian (first, second, and third grade Persian) did not pay any attention to these teachings. Based on these findings, the level of attention to Malana's moral teachings in Persian textbooks for the primary school is not desirable due to important reasons such as the lack of textbook pages, multiple educational goals, and the inadequacy of these teachings with the understanding of learners. Therefore, considering the important role of moral teachings in the development of individual personalities and the existence of numerous moral challenges in society, it is necessary to give more attention and value to these teachings by prioritizing them appropriately in textbooks.

Discussion: Based on the findings, the treatment of Maulana's moral teachings in elementary school Persian textbooks is not at a desirable level. The authors of these texts consider the reduction in the number of lessons and pages as the reason for not using these teachings more. In general, the content of elementary school Persian textbooks needs to be revised to establish a balance between moral concepts and learning basic skills, and to improve students' moral awareness based on Maulana's moral teachings. To optimally use the works of the great Persian writers such as Maulana, one should not be satisfied with the content of textbooks alone, but teachers and other education professionals should cover possible gaps in the curriculum content with various other educational programs. Also, using children's storybooks in free programs and class assignments, and utilizing Maulana's teachings in school morning and afternoon programs, along with holding practical workshops by expert teachers, can help students become more familiar with these teachings. As a suggestion for future research, researchers can examine the place of Maulana's moral teachings in other books or in Persian books of other educational levels. It is also suggested to examine the moral teachings of other scholars and great Persian writers in different books. Finally, it should be noted that issues such as limitations in generalizing the results, researcher bias in content analysis, and lack of precise determination of the boundaries of content analysis due to sample dispersion are among the most important limitations of the research.

Keywords: Molana, Moral Teachings, Persian Textbooks, Content Analysis, Elementary Level.

References

- Abedini Beltrak, M. (2020). Investigating the Place of Moral Education in Elementary School Textbooks; A Study of Content Analysis. *Quarterly Journal of Research in Islamic Education*, 28(48), 187-171. [In Persian] https://iej.ihu.ac.ir/article_205700.html
- Aghili, S. R. (2021). An Analysis of the Status of Ethical Values in Elementary School Textbooks: Shannon Entropy Method. *Journal of Islamic Education*, 16(35), 164-143. [In Persian] https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_1749.html
- Akbari, M.; Hajianejad, A.; Saberi, N. M. (2019). Education and Training from the Perspective of the Moral Teachings of the Masnavi. *Education in Law Enforcement Sciences*, 6(21), 120-93. [In Persian] <https://sid.ir/paper/522600/fa>
- Akbari Sheldere, F.; Najafi Pazaki, M.; Mohammadi, R. (2014). *Teacher's Book (Teaching Guide) Persian Fourth Grade*. First Edition, Educational Research and Planning Organization, Ministry of Education. [In Persian] <http://chap.sch.ir/books/2974>
- Ashrafzadeh, R.; Naroei, M. (2016). The Man-Making Messages of Mysticism of Attar and Molana for Humanity Today. *Quarterly Journal of Persian Language and Literature*, 12(5), 161-143. [In Persian] https://journals.iau.ir/article_528081.html
- Baharvand, M.; Sepahvandi, M.; Heidari, A. (2021). Comparison of Examples of Practical Wisdom in the Poems of Sanai and Masnavi of Molana. *Journal of Lyrical Literature, Sistan and Baluchestan University*, 19(36), 96-77. [In Persian] https://jllr.usb.ac.ir/article_6104.html
- Dehghani, Sh.; Bolandhematan, K. (2017). Ethical Education Based on Fiction: Content Analysis of Elementary School Textbooks. *Theory and Practice in the Curriculum*, 5(10), 32-5. [In Persian] https://www.jcstpicsa.ir/article_190621.html
- Gholami, M. (2021). A Study of the Elementary School Curriculum in the Iranian Educational System Based on the Status of Moral Education. *Journal of New Advances in Psychology, Educational Sciences and Education*, 4(41), 181-169. [In Persian] <https://jonapte.ir/showpaper/6822652>
- Golshan, A.; Sadeghzadeh Balil, N.; Nowbakht, M. (2024). Investigating the Level of Attention Paid to the Indicators of Moral Education in the Persian Writing Books of the Elementary School. *The Journal of Research in teaching Persian language and literature*, 5(3), 73-90. [In Persian] https://rpllp.cfu.ac.ir/article_3877.html
- Hatami, M. (2024). *Study of Moral Teachings in Persian Educational Texts with Emphasis on the Works of Saadi and Molana*. Third International Conference on Management, Education and Training Research in Education, Tehran. [In Persian] . <https://civilica.com/doc/2129847>
- Jahanbakhshi, H. A. (2024). Methods of Moral Education in the Spiritual Mathnavi. *Quarterly Journal of Religious Literary Studies*, 1(1): 52-79. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1189828>
- Jahandari, R, Alavi; S. H. R.; Amiri Khorasani, A. (2020). Molana's Theological Principles and its Implications in Emotional Education (Principles and Methods). *Quarterly Journal of Research in Islamic Education*, 28(48), 213-189. [In Persian] https://iej.ihu.ac.ir/article_205699.html
- Khademi, M.; Mehrvali, F. (2015). A Study of Quran Storytelling as an Active Method in Teaching Ethics. *Scientific Quarterly of Islamic Education*, 10(20), 71-51. [In Persian] https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_547.html
- Liaghatdar, M. J.; Mirmosayeb, Z. (2023). Examining the Ethics-based Curriculum of Japanese Elementary Schools An Example for Improving Moral Education in Iran. *Educational and Scholastic Studies*, 12(3), 425-455. [In Persian] https://pma.cfu.ac.ir/article_3328.html
- Malekpour, A.; Hassumi, T. (2010). Study and Critique of Social Doctrines in Molana's Thought. *Social Research Quarterly*, 3(7), 119-97. [In Persian] <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1194686>
- Mehrdad, N.; Haqdoost-Oskouei, S. F.; Seyedfatemi, N.; Rezaei, M.; Ebrahimi, H. (2015). *Qualitative*

- Content Analysis*. First edition, Tehran: Boshri Publishing. [In Persian]
<https://www.gisoom.com/book/11582907>
- National Curriculum of the Islamic Republic of Iran (2012). Tehran: Higher Education Council, Ministry of Education. [In Persian] <https://sanadtahavol.ir/wp-content/uploads/2021/01/barnameh-darsi.pdf>
- Nishino, M. (2017). The Challenge of Developing Meaningful Curriculum Initiatives for Moral Education in Japan. *Journal of Moral Education*, 46(1), 46-57.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03057240.2016.1276438>
- Parastegari, S.; Maarefat, L. (2012). The Influence of Molana's Masnavi on Nahj al-Balaghah. *Persian Literary Textology*, 4(4), 68-53. [In Persian] https://rpil.ui.ac.ir/article_19342.html
- Sarmad, Z.; Bazargan, A.; Hejazi, E. (2020). *Research Methods in Behavioral Sciences*. 34th Edition, Tehran: Ad Publishing. [In Persian] <https://www.gisoom.com/book/1319670>
- Shadmanamen, M. R.; Maleki Daem, F. (2015). Ethical teachings in the spiritual Masnavi. *Journal of the Development of Persian Language and Literature*, 29(1), 64-62. [In Persian]
<https://www.roshdmag.ir/fa/article/14412>
- Shalchi, S. (2017). *Study of Molana's Moral Teachings in the Spiritual Masnavi*. Third Conference on Literary Textual Studies (A New Look at Molana's Works), Tehran. [In Persian]
<https://civilica.com/doc/639612>
- Valipour, A.; Bidar Dizjikan, V. (2022). *A study of Educational Teachings in Persian Primary School Textbooks*. Seventh National Conference on Innovation and Research in Management, Psychology and Education, Tehran. [In Persian] <https://civilica.com/doc/1657382>

جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب درسی فارسی دوره ابتدایی

مجید کهرزهی^۱، جمیله علم‌الهدی^۲، مهناز تبرایی^۳

^۱ دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mkahrazahi1378@gmail.com

^۲ گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی تهران، ایران. g-alamolhoda@sbu.ac.ir

^۳ دکتری فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه هنر تهران، ایران. mahnaz.tabarai@gmail.com

چکیده

جلال‌الدین محمد بلخی، ملقب به مولانا، از نام‌آورترین شاعران و عارفان قرن هفتم هجری است که آموزه‌های اخلاقی و معنوی او جایگاهی برجسته در فرهنگ ایرانی و اسلامی دارد. آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم اخلاقی و انسانی موجود در آثار مولانا می‌تواند نقش مهمی در پرورش شخصیت و رشد فضایل اخلاقی آنان داشته باشد؛ از این‌رو، پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان حضور و جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب درسی فارسی دوره ابتدایی انجام شده است. روش پژوهش کیفی و از نوع تحلیل محتوا است. جامعه مورد مطالعه، شامل کتاب‌های فارسی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی بوده و تمامی متون این کتاب‌ها به‌صورت کامل مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. واحد تحلیل، کلیه پاراگراف‌ها و بخش‌هایی از متون بود که به‌گونه‌ای مستقیم یا غیرمستقیم به شخصیت مولانا و آموزه‌های اخلاقی او اشاره داشتند. یافته‌ها نشان داد که میزان توجه به آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی ابتدایی در سطح مطلوبی نیست؛ در این میان، کتاب فارسی پایه ششم بیشترین میزان توجه را داشته، درحالی‌که در پایه‌های اول تا سوم هیچ اشاره‌ای مشاهده نشده است. این نتایج بیانگر ضرورت بازنگری در محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به‌منظور ایجاد توازن میان آموزش مهارت‌های زبانی و تقویت مفاهیم اخلاقی برگرفته از آثار مولانا است.

کلیدواژه‌ها: مولانا، آموزه‌های اخلاقی، کتب درسی فارسی، تحلیل محتوا، دوره ابتدایی.

استناد به این مقاله: کهرزهی، مجید؛ علم‌الهدی، جمیله؛ تبرایی، مهناز (۱۴۰۴). جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب درسی فارسی دوره ابتدایی.

مطالعات میان‌رشته‌ای اخلاق، ۱(۱)، ص ۲۴۳-۲۶۰. <https://doi.org/10.48308/jiethics.2025.241142.1020>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۲؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۹/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۲؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰

jiethics.sbu.ac.ir

نوع مقاله: پژوهشی

مقدمه

یکی از اهداف دوره‌های تحصیلی، به‌ویژه دوره ابتدایی، کسب شایستگی‌های پایه است که یادگیری مفاهیم و آموزه‌های اخلاقی نیز ذیل این هدف قرار دارد. موفقیت در تربیت اخلاقی یکی از مهم‌ترین معیارهای ارزیابی عملکرد نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شود. آرامش روانی فردی و اجتماعی، رسیدن به کمال الهی و شکوفایی استعدادها از ضروریات فراگیری مفاهیم اخلاقی هستند (عابدینی بلترک، ۱۳۹۹). در تربیت اخلاقی، سه بُعد اصلی یعنی شناخت، نگرش و مهارت باید به‌صورت متوازن پرورش یابند؛ بُعد شناختی شامل آشنایی با ارزش‌های اخلاقی، استدلال اخلاقی، تفکر انتقادی و خودشناسی است؛ بُعد نگرشی شامل عزت‌نفس، همدلی، خودکنترلی و فروتنی می‌شود؛ و بُعد مهارتی نیز بر اراده و ایجاد عادت‌های اخلاقی تأکید دارد (Nishino, 2017). مهم‌ترین این آموزه‌ها در برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر رعایت تقوای الهی در تمامی شئون زندگی فردی و اجتماعی، تعهد به ارزش‌های اخلاقی (از جمله صدق، صبر، حسن خلق، شجاعت، خویش‌داری، قدرشناسی، رضا، عدالت، قناعت، احسان و رأفت، تکریم والدین و معلمان در شئون و مناسبات فردی و اجتماعی)، ارزش‌قائل شدن برای کار و معاش حلال، داشتن روحیه تلاش مستمر، ارزشمند دانستن علم، علم‌آموزی و یادگیری مادام‌العمر، احترام به مخلوقات هستی و محیط‌زیست، و التزام به اصول و ارزش‌های اخلاقی در استفاده از علوم و فناوری‌های نوین است (برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱: ۲۷-۲۶). سایر اسناد بالادستی نیز بر ضرورت آموزش مفاهیم اخلاقی به دانش‌آموزان در مدارس تأکید داشته‌اند. در حقیقت، مقصود از آموزه‌های اخلاقی مجموعه‌ای از ارزش‌ها و رفتارهای نیک انسانی است که در شکل‌گیری شخصیت و رفتار اجتماعی و اخلاقی سالم نقش دارند و با زبانی ساده و در قالب داستان، تمثیل یا حکایت به مخاطب ارائه می‌شوند. اخلاق، موضوعی دیرینه در اندیشه بشری است که با مفهوم‌سازی، ارزش‌گذاری و شکل‌گیری جوامع اولیه آغاز شد. با تکامل جوامع، انسان به ارزش‌گذاری نیازها و منافع خود توجه بیشتری نشان داد و بدین ترتیب، مفهوم «خیر» گسترش یافت. یکی از مهم‌ترین روش‌های انتقال ارزش‌های اخلاقی به دانش‌آموزان، استفاده از محتوای صریح و ضمنی در قالب کتاب‌های درسی است که با هدف تحقق چنین مقاصدی طراحی شده‌اند (عقیلی، ۱۴۰۰). برای تحقق تربیت اخلاقی، بهره‌گیری از آموزه‌های اخلاقی بزرگان ادب فارسی در محتوای آموزشی توصیه می‌شود. چالش اصلی در این زمینه، چگونگی آموزش این آموزه‌ها به دانش‌آموزان به نحوی است که در وجود آنان نهادینه شده و به رفتار عملی تبدیل شود (خادمی و مهرولی، ۱۳۹۴). توجه به آثار گران‌بهای ادب فارسی برای آشنایی با آموزه‌های اخلاقی ضرورتی انکارناپذیر دارد. بزرگان ادب فارسی، از جمله مولانا، با آموزه‌های اخلاقی ژرف و انسان‌ساز خود بنیان هستی معنوی انسان‌ها را استوار ساخته‌اند و اندیشه‌هایشان می‌تواند تکیه‌گاه آرمان‌های انسان‌ساز باشد. انسان امروزی با نشستن در محضر درس این آموزگاران

وارسته می‌تواند به خودآگاهی دست یابد، نواقص خود را بشناسد و به توصیه‌های تربیتی و معنوی آنان عمل کند. آنچه را که برای سعادت و کمال خویش طلب می‌کند، می‌تواند در پژواک کلام این عارفان وارسته بیابد (اشرف‌زاده و نارویی، ۱۳۹۵). اهمیت و عمق اندیشه‌های مولانا، به‌عنوان عالمی عارف با افکار بلند، به‌گونه‌ای است که در هر عصر و برای هر نسل، متناسب با شرایط ادبی و معرفتی، قابل بازخوانی و بازتفسیر است. اگر مولانا امروز فراتر از زمانه خویش مخاطب و محبوبیت دارد، دلیل آن مضامین و حکمت‌های اخلاقی اوست که پیروان و دوستدارانش با تمسک به افکار وی افق‌های روشن‌تری نسبت به جهان، انسان و زندگی می‌یابند و به‌اصطلاح، «روشن‌تر و آگاه‌تر» می‌شوند (ملک‌پور و حسومی، ۱۳۸۹). سرتاسر اشعار مولوی سرشار از معارف الهی، انسانی و اخلاقی است که با نگاهی ژرف و عمیق به مسائل هستی و با الهام از آیات الهی شکل گرفته است. استخراج مفاهیم اخلاقی از بطن آثار او می‌تواند زمینه‌ساز فرصتی ارزشمند برای معرفی و اشاعه تعلیم و تربیت اسلامی در سطح جهانی و نیز تقویت عواطف فردی و رشد تربیت عاطفی در جامعه به‌صورت مطلوب و شایسته باشد (جهانداری، علوی و خراسانی، ۱۳۹۹).

مولانا جلال‌الدین بلخی، از اندیشمندان برجسته جهان اسلام، با رویکردی عرفانی به اخلاق می‌نگرد و محور اصلی اندیشه او، تهذیب نفس و خودسازی انسان است (شالچی، ۱۳۹۶)؛ از سوی دیگر، تعالیم اخلاقی بخش عمده‌ای از محتوای شعر و ادب فارسی را تشکیل می‌دهد و شاعران در ترویج و نشر فضایل اخلاقی نقشی بنیادین دارند. پرداختن مولانا به این موضوعات در مثنوی، بیانگر کارکرد عملی و تربیتی شعر او در پرورش ویژگی‌های انسانی و اخلاقی است؛ تسری این مضامین در جامعه می‌تواند راه را برای رشد معنوی و دستیابی به کمال هموار سازد. مولانا در آثار خود با الهام از منابع اصیل دینی همچون قرآن کریم و سخنان معصومان (ع)، در پی آن است که با شیوه‌ای هنرمندانه و موعظه‌گرانه، انسان را به رشد معنوی و ارتقای کرامت انسانی رهنمون سازد (بهاروند و همکاران، ۱۴۰۰)؛ در مثنوی، وی با تلفیق آموزه‌های اخلاقی و بهره‌گیری از قرآن و حدیث، به تبیین مبانی تربیت و آموزش می‌پردازد. مولانا برای انتقال مفاهیم اخلاقی از تمثیل، روایت و حکایت بهره می‌گیرد؛ دیدگاه‌های تربیتی او جامع، انسان‌مدار و در عین حال هم‌سو با روش‌های نوین آموزشی امروز است (اکبری، حاجیان‌نژاد و صابری، ۱۳۹۸). آشنایی با مضامین اخلاقی عارف بزرگی چون مولانا و تأمل در آثار او که سرشار از نصایح تربیتی و آموزه‌های اخلاقی ارزشمند است، ضرورتی انکارناپذیر دارد. مطالعه و عمل به این مضامین که در قالب حکایات پندآموز به نظم و نثر آمده‌اند، می‌تواند موجب تحول نگرش و رفتار افراد شود و تأثیری ژرف در زندگی اخلاقی آنان بر جای گذارد؛ از این رو، مطالعه چنین آثار گران‌قدری که سرشار از درس زندگی و حکمت است، نیازی همگانی به شمار می‌آید و آموزش آن باید از مدارس آغاز شود. آموزه‌های اخلاقی در فرهنگ ایرانی معمولاً در قالب داستان‌ها، آثار هنری، ادبیات و زندگی‌نامه‌های

تاریخی بازتاب یافته‌اند (لیاقت‌دار و میرمسیب، ۱۴۰۲): بر همین اساس، یکی از اهداف اصلی کتاب‌های فارسی‌خوانداری در دوره‌ی ابتدایی، آشنایی دانش‌آموزان با چهره‌های علمی و ادبی و آثار آنان است؛ این آشنایی از طریق داستان‌ها و متون ساده و متناسب با ارزش‌ها و آموزه‌های اخلاقی صورت می‌گیرد (اکبری شلدره و همکاران، ۱۳۹۳).

فراگیری آموزه‌های اخلاقی مولانا نباید محدود به یک دوره تحصیلی باشد؛ بلکه تمامی فراگیران، در هر مقطع آموزشی و حتی در دانشگاه و زندگی روزمره، نیازمند شناخت و پایبندی به این آموزه‌ها هستند؛ باین حال، گنجاندن آموزه‌های اخلاقی مولانا در دوره ابتدایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا این دوره، مرحله‌ی شکل‌گیری هویت دانش‌آموزان و تثبیت هنجارهای اخلاقی به شمار می‌آید؛ همچنین، در این مقطع، پی‌ریزی پیوستگی فرهنگی و دینی در فرایند یادگیری امکان‌پذیر است و می‌تواند به عنوان نقطه‌ی آغاز یک الگوی تربیتی پیوسته و مؤثر عمل کند. هرچند ممکن است برخی اندیشمندان یا صاحب‌نظران نسبت به ترویج آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب درسی رویکردی محتاطانه یا انتقادی داشته باشند، اما هیچ پژوهش معتبری مبنی بر مخالفت صریح با گنجاندن آرای مولانا در متون درسی یافت نشده است؛ برعکس، شواهد متعدد نشان می‌دهد که ادغام تعالیم اخلاقی او در کتاب‌های درسی — به‌ویژه در کتب فارسی دوره‌ی ابتدایی — می‌تواند به ارتقای اخلاق عملی، تقویت تفکر اخلاقی، و پرورش شخصیت انسانی دانش‌آموزان بینجامد. آموزش آموزه‌های اخلاقی مولانا از طریق واژگان ساده، تمثیل‌ها، و حکایات پندآموز، ضمن هم‌سویی با ارزش‌های ملی و دینی، این امکان را فراهم می‌کند که پیام‌های اخلاقی از دیدگاه فکری مولانا تفکیک شده و به زبان قابل‌فهم برای کودکان منتقل شود. این رویکرد نه تنها موجب تقویت اخلاق اجتماعی و پرورش شخصیت کودکان می‌شود، بلکه پیامدهایی مثبت همچون حقیقت‌جویی، همدلی، مهرورزی، رشد اخلاق غیرکلامی، هم‌سویی با ارزش‌های جهانی و اسلامی، ارتقای مهارت زبانی و کاهش خشونت رفتاری را به همراه دارد. از این منظر، گنجاندن آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتاب‌های درسی فارسی می‌تواند به شکل‌گیری چارچوبی تربیتی، منسجم و فراگیر کمک کند و امکان دسترسی برابر همه‌ی دانش‌آموزان به آموزش اخلاقی باکیفیت را فراهم آورد؛ بر پایه‌ی این ضرورت، بررسی جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در محتوای کتب فارسی دوره‌ی ابتدایی امری بایسته است؛ هدف اصلی این پژوهش نیز دستیابی به همین ارزیابی است.

۱. پیشینه تحقیق

مطالعه‌ی مباحث مربوط به تربیت اخلاقی و بررسی آثار بزرگانی چون مولانا در ابعاد و جنبه‌های مختلف با درنظرداشتن حوزه‌ی گسترده‌ی ادبیات فارسی، همواره از اولویت‌های پژوهشی صاحب‌نظران و محققان علاقه‌مند به این عرصه بوده است. از جمله پژوهش‌های انجام‌شده درباره‌ی تربیت اخلاقی در کتب درسی

و نیز تحقیقات مرتبط با آرا و اندیشه‌های مولانا — چه به صورت مستقیم و چه غیر مستقیم — می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

گلشن و همکاران (۱۴۰۳) با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا و «آنتروپی شانون»، میزان توجه به شاخص‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های نگارش فارسی دوره اول ابتدایی را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد که در هر سه کتاب مورد بررسی، به مؤلفه‌هایی مانند همدلی و تفکر و تعقل توجه کمتری شده است. در کتاب فارسی پایه اول، دین‌داری بیشترین ضریب اهمیت را داراست، در حالی که در کتاب‌های دوم و سوم، عادات خوب دارای بالاترین ضریب اهمیت هستند؛ به طور کلی، یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که در محتوای کتاب‌های مذکور، به برخی از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده است.

حاتمی (۱۴۰۳) در پژوهش خود به بررسی و تحلیل آموزه‌های اخلاقی در آثار سعدی (گلستان و بوستان) و آثار مولانا (مشوی معنوی و دیوان شمس) پرداخته است. وی در این تحقیق، ضمن بررسی مفهوم اخلاق در ادبیات فارسی، به تبیین آموزه‌های اخلاقی مبتنی بر عدالت، گذشت و فروتنی در آثار سعدی و آموزه‌های مبتنی بر عرفان و عشق الهی در آثار مولانا تأکید داشته است و در نهایت، به مقایسه این آموزه‌ها و بیان اشتراکات و افتراقات آنها پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد که هر دو شاعر با وجود تفاوت‌های سبکی، بر اهمیت اخلاق در زندگی فردی و اجتماعی تأکید داشته‌اند.

جهانبخشی (۱۴۰۳) به بررسی روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه مولوی در مثنوی معنوی می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهند که مولانا از روش تلفیقی شریعت و طریقت با استفاده از تمثیل و حکایت برای تبیین روش‌های تربیتی و اخلاقی بهره می‌برد. او صیانت نفس را مهم‌ترین روش تربیت اخلاقی دانسته و تهذیب نفس را مقدم بر تنبیه می‌داند و تنبیه را تنها به‌عنوان آخرین راهکار و آن هم توسط مربی امین مجاز می‌شمارد.

ولی‌پور و بیدار دیزجیکان (۱۴۰۱) در پژوهش خود به بررسی آموزه‌های تربیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی پرداختند. نتایج بررسی انواع ادبیات داستانی در این کتب از منظر آموزشی نشان می‌دهد که تا پایه سوم دبستان به ادبیات کودک توجه شده و اهداف آموزشی تحقق می‌یابد، اما از پایه چهارم به بعد، کتاب‌ها بیشتر به ادبیات کهن گرایش پیدا کرده و حکایت‌های تعلیمی بر سایر انواع ادبیات داستانی غلبه دارند.

عقیلی (۱۴۰۰) در تجزیه و تحلیل وضعیت ارزش‌های اخلاقی در کتب درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۷ با نمونه کتب فارسی خوانداری، فارسی نوشتاری، تعلیمات اجتماعی، هدیه‌های آسمان و قرآن به روش آنتروپی شانون نشان داد که میزان توجه و پرداختن به مؤلفه‌های ارزش‌های اخلاقی در این کتب به صورت نامتوازن توزیع شده است. نتایج تحقیق وی حاکی از آن بود که سهم کتاب فارسی

خوانداری در توجه به ارزش‌های اخلاقی بالا بوده و شش ارزش مهم بر اساس ضریب اهمیت، عبارت‌اند از: شجاعت، قدرشناسی، ایثار، مهرورزی، وطن‌دوستی و صبر.

غلامی (۱۴۰۰) در بررسی توصیفی-تحلیلی برنامه‌درسی مقطع ابتدایی بر اساس جایگاه تربیت اخلاقی دریافت که پرداختن به مباحث تربیت اخلاقی به‌مثابه یک موضوع درسی مستقل وجود ندارد؛ اما به‌صورت تلفیقی و در کنار سایر اهداف کتاب‌ها قرار گرفته است؛ با این حال، به بحث تربیت اخلاقی آن‌گونه که باید و شاید پرداخته نشده است.

عابدینی بلترک (۱۳۹۹) در پژوهشی از نوع تحلیل محتوا، درباره‌ی جایگاه تربیت اخلاقی در کتب درسی دوره‌ی ابتدایی با نمونه‌ی کتب هدیه‌های آسمان و قرآن دریافت که توجه به تربیت اخلاقی و مؤلفه‌های آن چندان مطلوب نبوده و اکثر موارد مشاهده شده، جنبه‌ی پند و اندرزگونه داشته است. این یافته‌ها بیانگر آن بود که بیشترین میزان توجه و ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه‌ی رابطه با خدا و کمترین میزان اهمیت مربوط به رابطه با خود بوده است.

دهقانی و بلندهمتان (۱۳۹۶) در پژوهشی با هدف شناسایی چگونگی آموزش مفاهیم اخلاقی به دانش‌آموزان در مقطع ابتدایی نتیجه گرفتند که کتب درسی این دوره نیازمند توجه بیشتری در چیدمان و کیفیت دروس خود هستند؛ زیرا آموزش مفاهیم اخلاقی به کودکان و نوجوانان بدون به‌کارگیری اصول و قواعد منظم و برنامه‌ریزی شده، نتیجه‌ی مطلوبی نخواهد داشت و در نهایت موجب از دست رفتن هزینه‌ها و فرصت‌ها می‌شود.

شادمنامن و ملکی داعم (۱۳۹۴) به بررسی آموزه‌های اخلاقی در مثنوی مولانا پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که توجه به مباحث انسانی، تعلیمی و به‌ویژه اخلاقی از ویژگی‌های برجسته‌ی مثنوی است. هدف مولانا از سرودن مثنوی، تعلیم فضایل اخلاقی متناسب با آموزه‌های قرآنی و دینی بوده است و او به اخلاق از سه جنبه حق‌الله، حق‌النفس و حق‌الناس توجه ویژه داشته است.

پرستگاری و معرفت (۱۳۹۱) در مقاله خود به تأثیرپذیری مولانا از نهج‌البلاغه پرداخته‌اند. بررسی اثرپذیری مثنوی از نهج‌البلاغه نشان داد که مولانا از کلام مولای متقیان تأثیراتی پذیرفته و بیش از هر چیز به تفسیر مفاهیم الهی و اخلاقی روی آورده است. مولانا مضامین و معارف متعالی خود را در قالب حکایت و داستان که از جذابیت و تأثیرگذاری بیشتری به‌ویژه برای عامه‌ی مردم برخوردار است، بیان می‌کند.

اگرچه تحقیقات انجام‌شده درباره‌ی مولانا به آثار گران‌بها و شخصیت‌الای او پرداخته‌اند و هر یک از این مطالعات، جنبه‌های گوناگونی از آموزه‌های اخلاقی را مورد ارزیابی قرار داده‌اند، اما یکی از خلأهای مشاهده‌شده در بررسی پیشینه، فقدان پژوهش درباره‌ی بررسی آموزه‌های اخلاقی در کتب درسی مدارس و کاربرد این مضامین در زندگی دانش‌آموزان به‌عنوان سرمایه‌های آینده جامعه است. بر همین اساس، این

مقاله به بررسی میزان توجه کتاب فارسی دوره ابتدایی به آموزه‌های اخلاقی مولانا، از بزرگان ادب فارسی، می‌پردازد. بنابراین، سؤال کلی پژوهش به این صورت مطرح می‌شود: «آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتاب فارسی (خوانداری) دوره اول و دوم ابتدایی چه جایگاهی دارند؟»

۲. روش پژوهش

این پژوهش بر اساس ماهیت، کیفی و از نوع تحلیل محتوا است. استفاده از این روش برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن و توصیف ویژگی‌های آن کاربرد دارد. تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ دادن به پرسش‌هایی درباره محتوای یک پیام محسوب می‌شود (سرمد و همکاران، ۱۳۹۹). به منظور بررسی جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی (خوانداری)^۱ دوره ابتدایی، استفاده از روش تحلیل محتوا بهترین و جامع‌ترین راهکار برای دستیابی به نتایج مطلوب است. جامعه مورد مطالعه در این تحقیق شامل کتب فارسی دوره اول تا ششم ابتدایی بوده است. اطلاعات کامل جامعه مورد بررسی در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- جامعه مورد مطالعه پژوهش

کتاب مورد بررسی	تعداد فصول کتاب	تعداد دروس	تعداد صفحات
فارسی اول ابتدایی	بخش ۱: نگاره‌ها	۱۰ نگاره	۱۱۵
	بخش ۲: آموزش نشانه‌ها- ۱	۱۵ درس	
	بخش ۳: آموزش نشانه‌ها- ۲	۷ درس	
فارسی دوم ابتدایی	۷	۱۷	۱۱۷
فارسی سوم ابتدایی	۷	۱۷	۱۳۶
فارسی چهارم ابتدایی	۷	۱۷	۱۵۲
فارسی پنجم ابتدایی	۷	۱۷	۱۵۱
فارسی ششم ابتدایی	۶	۱۷	۱۲۸

محتوای کلیه کتاب‌های فوق مورد بررسی قرار گرفت. واحد تحلیل شامل تمامی پاراگراف‌ها و بخش‌هایی از کتاب بود که با هدف بررسی متون و ابعاد شخصیت مولانا و آثار وی مطالعه شدند. ابزار گردآوری اطلاعات شامل چک‌لیست و فیش‌برداری خلاصه بود و برای تجزیه و تحلیل این داده‌ها از تحلیل محتوای کیفی از نوع توصیفی استفاده شد. تحلیل محتوای کیفی فراتر از شمارش کلمات، الگوها و مضامین پنهان در متن را مورد بررسی قرار می‌دهد و محقق با تحلیل مفاهیم و ارتباطات میان آنها، الگوهای نهان در متون را آشکار می‌سازد (مهرداد و همکاران، ۱۳۹۴). گام‌های روش تحلیل محتوای

۱. کتب فارسی در دوره ابتدایی شامل فارسی (خوانداری) و فارسی (نوشتاری) می‌باشد که در این پژوهش فقط فارسی (خوانداری) مورد مطالعه قرار گرفته است.

کیفی در نمودار ۱ قابل مشاهده است:

نمودار ۱- مراحل تحلیل محتوای کیفی (مهرداد و همکاران، ۱۳۹۴)

۳. یافته‌ها

در بررسی جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی (خوانداری) دوره اول ابتدایی، شامل فارسی اول، دوم و سوم، با جست‌وجوی کلیدواژه «مولانا» و آثار گرانبهای وی در تمامی متون این کتاب‌ها مشخص شد که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم هیچ اشاره‌ای به مولانا و آثار وی نشده است. این وضعیت می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. یکی از دلایل مهم، عدم هماهنگی مراحل رشد ادراکی فراگیران با یادگیری مفاهیم اخلاقی مولانا است؛ علاوه بر این، با توجه به حجم محدود کتب درسی و اهداف متعدد تعریف شده در برنامه‌های درسی برای هر پایه تحصیلی، تمرکز اصلی طراحان کتاب‌ها در این دوره بیشتر بر مهارت‌های زبانی و شناختی بوده و پرداختن به آموزه‌های اخلاقی مولانا در اولویت قرار نداشته است. در بررسی موشکافانه کتب فارسی (خوانداری) دوره دوم ابتدایی، شامل کتاب‌های فارسی چهارم، پنجم و ششم، با استفاده از کلیدواژه «مولانا» و آثار گرانبهای وی، یافته‌ها در چند مرحله قابل مشاهده بودند که در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- توزیع پرداختن به آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره دوم ابتدایی

محتوای متون کتاب	توزیع پرداختن به مؤلفه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره دوم ابتدایی
فارسی (خوانداری) چهارم	در این کتاب به آموزه‌های اخلاقی مولانا در یک بخش توجه شده است. متن درس پنجم با عنوان رهایی از قفس در صفحه ۴۱، حکایت آموزنده طوطی و بازرگان را در قالب نثر و نظم ساده و روان، بازنویسی شده از کتاب مثنوی معنوی مولانا، ارائه می‌کند. در این داستان، مولوی شخصیت‌های بازرگان و طوطی را به زبان شعر بیان می‌کند. مهم‌ترین هدف اخلاقی نهفته در این درس آن است که انسان‌ها برای زندگی آزادانه، نباید به دنیای مادی دل ببندند تا گرفتار نشوند. در این حکایت، طوطی نماد روح و روان انسان است و قفس نماد جسم و تن انسان؛ رهایی از دنیای مادی نیز به معنای آزادی روح و روان است. یکی دیگر از اهداف مهم این درس، معرفی مولانا و آثار وی به دانش‌آموزان است. به جز این مورد، در سایر بخش‌های این کتاب آموزه‌های اخلاقی مولانا یافت نشد.

توزیع پرداختن به مؤلفه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره دوم ابتدایی	محتوای متون کتاب
این کتاب نیز همانند فارسی چهارم ابتدایی، تنها در یک بخش به آموزه‌های اخلاقی مولانا توجه داشته است. نیایش پایانی این کتاب از کتاب مثنوی معنوی (دفتر اول) و فیه ما فیه مولانا استخراج شده است. در این نیایش، بخشی از آن به صورت دو بیت از دفتر اول مثنوی معنوی و بخشی دیگر به صورت مناجات در نثر ساده و روان از فیه ما فیه ارائه شده است. به جز این بخش، در سایر متون این کتاب هیچ اشاره‌ای به آموزه‌های اخلاقی مولانا نشده است.	فارسی (خوانداری) پنجم
این کتاب بیش از سایر کتب دوره ابتدایی از آموزه‌های اخلاقی مولانا بهره گرفته است. در درس دهم این کتاب با عنوان عطار و جلال‌الدین محمد (صفحه ۷۴)، به طور ویژه به زندگی و دیدار تاریخی مولانا با عطار اشاره شده است. یکی از اهداف اصلی این درس، آشنایی دانش‌آموزان با شخصیت والای این عارف و عالم نامی ادب فارسی از طریق داستانی درباره دوران کودکی وی است؛ علاوه بر این، سایر اهداف این درس شامل ایجاد علاقه در فراگیران نسبت به فراگیری علم و دانش و ارج نهادن به علم می‌باشد. همچنین، در بخش دیگری از همین فصل، در قالب حکایت «درخت علم»، به فضیلت آموختن علم پرداخته شده است. این حکایت، به صورت نثر و نظم ساده و روان و بازنویسی شده از کتاب مثنوی معنوی مولانا ارائه شده است. هدف اصلی این حکایت، تأکید بر اهمیت علم‌اندوزی برای جاودانگی و شکوفایی زندگی است.	فارسی (خوانداری) ششم

بر اساس یافته‌های جدول فوق که توزیع پرداختن به آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره دوم ابتدایی را نشان می‌دهد، مشاهده شد که در کتاب فارسی چهارم ابتدایی تنها در درس پنجم با عنوان «رهایی از قفس» به حکایت طوطی و بازرگان از کتاب مثنوی معنوی مولانا اشاره شده است. هدف اصلی این درس، تأکید بر رهایی انسان از وابستگی به دنیا و پیروی نکردن از تعلقات مادی است. سایر بخش‌های کتاب هیچ اشاره‌ای به آموزه‌های اخلاقی مولانا نداشتند. در کتاب فارسی پنجم ابتدایی نیز مشابه فارسی چهارم، تنها در یک بخش یعنی نیایش پایانی کتاب به آموزه‌های اخلاقی مولانا پرداخته شده است. هدف از ارائه این نیایش و مناجات، پرورش ارزش‌های مثبت مانند سپاسگزاری، ایجاد حس آرامش و تفکر در دانش‌آموزان است. در این بخش، مفاهیم اخلاقی و عرفانی مولانا با زبان ساده و روان برای دانش‌آموزان ارائه شده است. کتاب فارسی ششم ابتدایی بیش از سایر پایه‌ها به آموزه‌های اخلاقی مولانا توجه داشته است. بررسی محتوای این کتاب نشان می‌دهد که دانش‌آموزان در پایه ششم به طور کامل با شخصیت والای مولانا آشنا می‌شوند. در درس دهم با عنوان «عطار و جلال‌الدین محمد»، زندگی و دیدار تاریخی مولانا با عطار مورد اشاره قرار گرفته است؛ علاوه بر این، حکایت «درخت علم» از آموزه‌های اخلاقی مولانا (بازنویسی از مثنوی معنوی) استفاده کرده است که هدف اصلی آن تأکید بر اهمیت علم‌آموزی برای جاودانگی و شکوفایی زندگی است؛ بر اساس این یافته‌ها، میزان پرداختن به آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره ابتدایی متناسب و مطلوب نیست. دلایل این امر شامل محدودیت صفحات کتب درسی، اهداف آموزشی متعدد و نامتناسب بودن این آموزه‌ها با درک فراگیران است. با توجه به نقش حیاتی آموزه‌های اخلاقی در تکوین شخصیت افراد و اهمیت مواجهه دانش‌آموزان

با چالش‌های اخلاقی جامعه، لازم است تا در برنامه‌ریزی کتب درسی به این آموزه‌ها توجه و اولویت بیشتری داده شود.

نتیجه

این پژوهش با هدف بررسی جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب درسی فارسی دوره ابتدایی انجام شد. در این راستا، مهم‌ترین آموزه‌های اخلاقی موردانتظار بر اساس برنامه درسی ملی و نیز پیشینه‌های پژوهشی مرتبط استخراج شد. تحلیل داده‌ها با هدف شناسایی میزان و نحوه پرداختن به این آموزه‌ها در شش کتاب فارسی دوره ابتدایی نشان داد که تنها در برخی از این کتب به آموزه‌های اخلاقی مولانا توجه شده و در کتب فارسی اول، دوم و سوم ابتدایی هیچ اشاره‌ای به این آموزه‌ها وجود ندارد. این موضوع از دو جنبه قابل تبیین است؛ نخست آنکه با توجه به هدف اصلی کتاب‌های فارسی (خوانداری) پایه‌های اول و دوم که تمرکز آنها بر آموزش خواندن و نوشتن است، نمی‌توان انتظار داشت که دانش‌آموزان در این پایه‌ها توانایی درک و درگیر شدن با مفاهیم عرفانی و اخلاقی پیچیده را داشته باشند؛ با این حال با توجه به غنای حکایات و آموزه‌های اخلاقی مولانا، می‌توان پایه دوم ابتدایی را زمانی مناسب برای گنجاندن داستان‌های ساده، کوتاه و جذاب با درون‌مایه‌ی اخلاقی مولانا دانست. از آنجا که دانش‌آموزان ابتدایی مفاهیم اخلاقی را از طریق الگوهای رفتاری درک می‌کنند، مضامین اخلاقی مولانا باید با استفاده از سازوکارهای متنوع آموزشی و بر پایه اصول روان‌شناسی یادگیری ارائه شوند؛ بنابراین، برای انتقال مؤثرتر این مفاهیم، بازنگری در محتوای کتب درسی و روش‌های آموزشی همراه ضروری است تا درک عمیق‌تری از ارزش‌های اخلاقی در دانش‌آموزان ایجاد شود. برخلاف کتب فارسی دوره اول ابتدایی، محتوای کتب فارسی دوره دوم ابتدایی از آموزه‌های اخلاقی مولانا بهره گرفته است. در مجموع، از میان شش کتاب فارسی ابتدایی، تنها در چهار بخش از آموزه‌های اخلاقی مولانا استفاده شده است: یک درس از کتاب فارسی چهارم ابتدایی در قالب حکایتی آموزنده؛ بخش نیایش پایانی کتاب فارسی پنجم ابتدایی؛ دو بخش از کتاب فارسی ششم ابتدایی شامل حکایت «درخت علم» و درس «عطار و جلال‌الدین محمد». بر اساس یافته‌ها، کتاب فارسی ششم ابتدایی بیش از سایر پایه‌ها به آموزه‌های اخلاقی مولانا پرداخته است؛ در حالی که کتب فارسی چهارم و پنجم تنها در یک بخش و کتب فارسی دوره اول ابتدایی هیچ‌گونه توجهی به این آموزه‌ها نداشته‌اند. به طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت که توجه به آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره دوم ابتدایی نیز در سطح مطلوبی نیست. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های پیشین از جمله گلشن و همکاران (۱۴۰۳)، ولی‌پور و دیزجیکان (۱۴۰۱)، عقیلی (۱۴۰۰)، غلامی (۱۴۰۰)، عابدینی بلترک (۱۳۹۹) و دهقانی و بلندهمتان (۱۳۹۶) همخوانی دارد؛ هرچند هر یک از این پژوهش‌ها از زاویه‌ای متفاوت به تربیت اخلاقی پرداخته‌اند؛ به طور خاص، یافته‌های گلشن و همکاران (۱۴۰۳) نشان

می‌دهد که میزان توجه به شاخص‌های تربیت اخلاقی در کتب نگارش فارسی دوره اول ابتدایی اندک بوده است؛ همچنین، پژوهش ولی‌پور و دیزجیکان (۱۴۰۱) بیان می‌کنند که در کتب فارسی دوره اول ابتدایی تمرکز بیشتر بر ادبیات کودک بوده و در دوره دوم، گرایش به ادبیات کهن و حکایت‌های تعلیمی افزایش یافته است.

عقیلی (۱۴۰۰) نیز دوره ابتدایی را دوره‌ای پایه برای نهاده‌سازی ارزش‌های اخلاقی دانسته و پیشنهاد می‌کند که این ارزش‌ها در همهٔ دروس به‌صورت متوازن و برنامه‌ریزی‌شده گنجانده شوند. به همین ترتیب، غلامی (۱۴۰۰) بر ضرورت بازنگری اهداف تربیت اخلاقی در کتب درسی بر اساس مقتضیات روان‌شناختی کودک و مبانی ارزشی سند تحول بنیادین تأکید دارد. همچنین، دهقانی و بلندهمتان (۱۳۹۶) پیشنهاد می‌کنند که آموزش مفاهیم اخلاقی باید با ظرافت، انسجام نظری و پیوستگی محتوایی صورت گیرد تا درونی‌سازی مؤثرتر مفاهیم اخلاقی در دانش‌آموزان تحقق یابد. به‌طور کلی، بر اساس یافته‌های این پژوهش نمی‌توان جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی مقطع ابتدایی را مطلوب ارزیابی کرد. از جمله دلایل این وضعیت می‌توان به تعدد اهداف آموزشی، محدودیت حجم صفحات، و کاهش تعداد دروس در سال‌های اخیر اشاره کرد؛ عواملی که باعث شده‌اند مؤلفان کتب درسی از گنجاندن گسترده‌تر آموزه‌های اخلاقی مولانا خودداری کنند. بنابراین، بازنگری در محتوای کتب فارسی برای ایجاد تعادل میان مهارت‌های شناختی و مفاهیم اخلاقی ضروری است. در این راستا، استفاده از ظرفیت‌های آثار بزرگان ادب فارسی همچون مولانا نباید محدود به محتوای کتاب‌های فارسی باشد. معلمان و دیگر فعالان آموزشی می‌توانند از طریق برنامه‌های متنوع پرورشی و فرهنگی، این کمبود را جبران کنند. برای مثال: استفاده از آموزه‌های اخلاقی مولانا در دروس دیگر همچون مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان و قرآن؛ گنجاندن داستان‌ها و اشعار ساده و کودکانه از مولانا در فعالیت‌های آزاد مطالعه؛ تشویق دانش‌آموزان به خواندن و بازگویی داستان‌های اخلاقی برگرفته از آثار مولانا در کلاس؛ استفاده از جملات و حکایات کوتاه مولانا در قالب روزنامه دیواری یا برنامه‌های صبحگاهی مدارس؛ برگزاری کارگاه‌های آموزشی یا فرهنگی با محوریت آموزه‌های اخلاقی مولانا برای آشنایی و علاقه‌مندی بیشتر دانش‌آموزان. در مجموع، هرچند جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در کتب فارسی دوره ابتدایی در سطح مطلوبی نیست، اما با استفاده از ظرفیت‌های مکمل آموزشی می‌توان از آثار این اندیشمند بزرگ در جهت تقویت تربیت اخلاقی دانش‌آموزان بهره برد. افزون بر این، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به بررسی جایگاه آموزه‌های اخلاقی مولانا در سایر کتب درسی یا در دوره‌های تحصیلی بالاتر (متوسطه اول و دوم) بپردازند. همچنین، بررسی جایگاه آموزه‌های اخلاقی سایر بزرگان ادب فارسی نظیر سعدی، حافظ و فردوسی نیز می‌تواند زمینه‌ای ارزشمند برای تحقیقات آینده فراهم آورد. در پایان، می‌توان مواردی چون محدودیت در تعمیم نتایج پژوهش، امکان سوگیری محقق در تحلیل محتوا و عدم تعیین دقیق مرزهای

بررسی محتوا به سبب پراکندگی نمونه‌ها را از مهم‌ترین محدودیت‌های این پژوهش برشمرد.

ملاحظات اخلاقی

این تحقیق به صورت یک پژوهش مستقل صورت گرفته، و برای انجام آن، از حمایت مالی موسسه خاصی استفاده نشده است. هم‌چنین، نویسندگان تعارض منافع‌ی نداشته‌اند.

منابع

- اشرف‌زاده، رضا؛ نارویی، مسعود (۱۳۹۵). پیام‌های انسان‌ساز عرفان عطار و مولانا برای بشر امروز. *فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی*، ۱۲(۵): ۱۶۱-۱۴۳. https://journals.iau.ir/article_528081.html
- اکبری، منوچهر؛ حاجیان‌نژاد، علیرضا؛ صابری، نورمحمد (۱۳۹۸). تربیت و آموزش از منظر آموزه‌های اخلاقی مثنوی. *آموزش در علوم انتظامی*، ۶(۲۱): ۱۲۰-۹۳. <https://sid.ir/paper/522600/fa>
- (۱۳۹۳). *کتاب معلم (راهنمای تدریس) فارسی اکبری شلدره، فریدون؛ نجفی پارکی، معصومه؛ محمدی، راحله چهارم دبستان*. چاپ اول. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش. <http://chap.sch.ir/books/2974>
- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۱). تهران: شورای عالی آموزش و پرورش، وزارت آموزش و پرورش. <https://sanadtahavol.ir/wp-content/uploads/2021/01/barnameh-darsi.pdf>
- بهاروند، محسن، سپهوندی، مسعود؛ حیدری، علی (۱۴۰۰). مقایسه مصادیقی از حکمت عملی در اشعار سنایی و مثنوی مولوی. *پژوهش‌نامه ادب‌غنائی دانشگاه سیستان و بلوچستان*، ۱۹(۳۶): ۹۶-۷۷. https://jllr.usb.ac.ir/article_6104.html
- پرستگاری، سهیلا؛ معرفت، لاله (۱۳۹۱). تأثیرپذیری مثنوی مولانا از نهج‌البلاغه، متن‌شناسی ادبی فارسی، ۴(۴): ۶۸-۵۳. https://rpil.ui.ac.ir/article_19342.html
- جهان‌بخشی، حیدرعلی (۱۴۰۳). روش‌های تربیت اخلاقی در مثنوی معنوی. *مطالعات ادبی دینی*، ۱(۱): ۷۹-۵۲. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1189828>
- جهان‌داری، رمضان؛ علوی، سیدحمیدرضا؛ امیری خراسانی، احمد (۱۳۹۹). مبانی خداشناسی مولانا و دلالت‌های آن در تربیت عاطفی (اصول و روش‌ها)، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۸(۴۸): ۲۱۳-۱۸۹. https://iej.ihu.ac.ir/article_205699.html
- حاتمی، مجید (۱۴۰۳). *بررسی آموزه‌های اخلاقی در متون آموزشی فارسی با تأکید بر آثار سعدی و مولانا*. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت، تعلیم و تربیت در آموزش و پرورش، تهران. <https://civilica.com/doc/2129847>
- خادمی، ملوک؛ مهرولی، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی قصه‌گویی قرآن به‌عنوان روشی فعال در آموزش اخلاق. *تربیت اسلامی*، ۱۰(۲۰): ۷۱-۵۱. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_547.html
- دهقانی، شهلا؛ بلندهمتان، کیوان (۱۳۹۶). تربیت اخلاقی مبتنی بر ادبیات داستانی: تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. *نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۵(۱۰): ۲۳-۵. https://www.jcstpicsa.ir/article_190621.html
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۹۹). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. چاپ سی و چهارم. تهران: نشر آگه. <https://www.gisoom.com/book/1319670>
- شادمنامن، محمدرضا؛ ملکی‌داعم، فاطمه (۱۳۹۴). *آموزه‌های اخلاقی در مثنوی معنوی*. رشد آموزش زبان و ادب فارسی، ۲۹(۱): ۶۴-۶۲. <https://www.roshdmag.ir/fa/article/14412>
- شالچی، سیمین (۱۳۹۶). *بررسی آموزه‌های اخلاقی مولانا در مثنوی معنوی*. سومین همایش متن‌شناسی ادبی (نگاهی

- نوبه آثار مولانا، تهران.
<https://civilica.com/doc/639612/>
 عابدینی بلترک، میمنت (۱۳۹۹). بررسی جایگاه تربیت اخلاقی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی؛ مطالعه‌ای از نوع تحلیل محتوا، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۸(۴۸): ۱۷۱-۱۸۷.
- عقبیلی، سید رمضان (۱۴۰۰). تحلیلی بر وضعیت ارزش‌های اخلاقی در کتب درسی دوره ابتدایی: روش آنتروپی شانون، نشریه تربیت اسلامی، ۱۶(۳۵): ۱۶۴-۱۴۳.
https://iej.ihu.ac.ir/article_205700.html
- غلامی، منظر (۱۴۰۰). بررسی برنامه درسی مقطع ابتدایی در نظام آموزشی ایران بر اساس جایگاه تربیت اخلاقی. پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۴(۴۱): ۱۸۱-۱۶۹.
https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_1749.html
- گلشن، امین؛ صادق‌زاده بلبل، نیما؛ نوبخت، محسن (۱۴۰۳). بررسی میزان توجه به شاخص‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی. پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی، ۵(۳): ۹۰-۷۳.
<https://jonapte.ir/showpaper/6822652>
- لیاقت‌دار، محمدجواد؛ میرمسبب، زهرا (۱۴۰۲). بررسی برنامه درسی اخلاق محور مدارس ابتدایی ژاپن، نمونه‌ای برای بهبود آموزش اخلاقی در ایران. مطالعات آموزشی و مدرسه‌ای، ۱۲(۳): ۴۵۵-۴۲۵.
https://rp1lp.cfu.ac.ir/article_3877.html
- ملک‌پور، علی؛ حسومی، طاهره (۱۳۸۹). بررسی و نقد آموزه‌های اجتماعی در اندیشه مولانا. پژوهش اجتماعی، ۳(۷): ۹۷-۱۱۹.
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1194686>
- مهرداد، ندا؛ حق‌دوست اسکویی، سیده فاطمه؛ سیدفاطمی، نعیمه سادات؛ رضایی، محبوبه؛ ابراهیمی، حسین (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کیفی. چاپ اول، تهران: انتشارات بشری.
<https://www.gisoom.com/book/11582907>
- ولی‌پور، عبدالله؛ بیدار دیزجیکان، ویدا (۱۴۰۱). بررسی آموزه‌های تربیتی در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی. هفتمین کنفرانس ملی نوآوری و پژوهش در مدیریت، روانشناسی و آموزش، تهران.
<https://civilica.com/doc/1657382/>
- Nishino, M. (2017). The challenge of developing meaningful curriculum initiatives for moral education in Japan. *Journal of Moral Education*, 46(1), 46-57.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03057240.2016.1276438>